

Danilo Zolo*

Pravni fakultet, Univerzitet u Firenci

SUMRAK DEMOKRATIJE U ERI GLOBALIZACIJE

Apstrakt: Autor u radu analizira opšta pitanja demokratije, posebno ona značajna za krivično pravo i kriminologiju. Kroz odeljke „Zalazak klasičnih i postklasičnih modela demokratije“, „Suton socijalne države i dva pojma bezbednosti“, „Od demokratske države do kaznenog društva“ i „Bezbednost i sloboda“, on zaključuje da slabe principi pravne države, te da se sve više ide ka penitencijarnoj državi, da bi naposljetku konstatovao da je moralna dužnost biti pesimista, kao i da su čvrsti koreni identifikacije uslov mira i evolutivno blago nezaobilazno za ljudsku vrstu.

Ključne reči: demokratija, javno mnjenje, vladajuće klase, finansijska moć, globalizacija.

1. ZALAZAK KLASIČNIH I POSTKLASIČNIH MODELA DEMOKRATIJE

Danas nije jasno šta znači reč „demokratija“. Oni koji pojam „demokratija“ koriste opuštено, to čine ili zbog intelektualne lenjosti ili zbog oskudnog poznavanja tog problema. Veoma često se radi o političkoj retorici ili ideološkoj nadmenosti Zapada. U Sjedinjenim Američkim Državama, naročito, politički lideri koriste termin *democracy* za veličanje svog uređenja ili za diskriminaciju onih koje oni nazivaju „zločinačkim državama“ (*rogue states*).

Nema sumnje da klasično značenje reči „demokratija“, koje potiče iz atinskog iskustva, pripada davnoj istoriji i da nas malo čemu može naučiti. Danas, u vreme globalne ekspanzije političke, ekonomske i vojne vlasti, nijedan ozbiljan naučnik ne misli da se model *agorae* ili *ecclesiae* može, i u najmanjoj meri, primeniti u sadašnjosti. I danas niko ne veruje da su političke partije zaista „predstavničke“ organizacije koje verno prenose vrhovima državne vlasti zahteve i očekivanja birača.

Uz sve to, mora se priznati da je danas i „pluralistička doktrina“ demokratije, koja se na Zapadu afirmisala posle Drugog svetskog rata, već na zalasku. U modernim društvima – tvrdio je Joseph Schumpeter¹ – demokratija se zasniva na tri principa:

* profesor, zolo@tsd.unifi.it

1 Videti J. Schumpeter /1987/: *Capitalism, Socialism and Democracy*, London, Allen and Unwin.

na pluralizmu elita koje se međusobno takmiče za osvajanje političke vlasti; na alternativnom karakteru njihovih programa; na slobodnom i miroljubivom predizbornom nadmetanju kako bi narod izabrao elitu koja treba da vlada. Idući za tragom Webera i Schumpetera, autori kao Robert Dahl, John Plamenatz, Raymond Aron, Giovanni Sartori² tvrdili su da se upravljanje vlasti mora nužno poveriti nekoj uskoj vladajućoj klasi sastavljenoj od profesionalnih političara obdarenih određenim sposobnostima. „Nestručnoj” javnosti građana može se isključivo sačuvati funkcija da bira elitu kojoj treba poveriti komandnu vlast i kojoj ona treba da se disciplinovano povinuje.

Poslednjih decenija, u kontekstu „globalizovanih” društava, sve više izdiferenciranim i složenijim, i pluralistička doktrina se pokazala malo realističnom. Tih godina Zapad je prešao sa društva industrije i rada na postindustrijsko društvo kojim dominiraju tehnološko-informatička revolucija i svemoć međunarodnih *corporations* koje su rasprostranile tržišnu ekonomiju u svaki ugao zemlje. Politička i ekonomska moć se koncentrisala u rukama nekoliko supersila i međunarodno pravo je već potčinjeno njihovoj apsolutnoj volji. Politički suverenitet nacionalnih država je veoma oslabio, dok je funkcija parlamenta ograničena vlašću javnih i privatnih birokratija uključujući sudsku birokratiju i ustavne sudove. U isto vreme izvršna vlast je preuzela hegemonističku funkciju, smenjujući podelu vlasti koja je bila karakteristika evrokontinentalnog *Rechtsstaat* i angloameričkog *rule of law*.

Danas nije jasno ni šta su „političke partije”. Kao što su tvrdili Leslie Sklair i Luciano Gallino, demokratijama dominiraju nekoliko ekonomsko-političkih elita u službi nedodirljivih privatnih interesa.³ To je takozvana „nova transnacionalna kapitalistička klasa” koja vlada procesima globalizacije sa visine kristalnih kula u metropolama kao Njujork, Vašington, London, Frankfurt, Nju Delhi, Šangaj. U tom kontekstu sistem partija je jedan „autoreferencijalni” aparat u tom smislu da partije deju cirkularno kao izvor sopstvenog ozakonjenja i reprodukcije.

Partije nemaju ulogu da pridodaju politička pitanja koja se pomalaju iz društva i da ih postavljaju na raspravu u parlamentu. Partije nisu ni u kom smislu kanali političkog predstavnštva koje dobrovoljno podržavaju sopstveni aktivisti i birači. Koristeći sistematski televiziju kao oruđe, politički lideri se neposredno obraćaju građanima-potrošačima izlažući svoje „propagandne proizvode” u skladu sa veštini strategijama televizijskog marketinga. U suštini njihova funkcija je da investiraju svoju vlast i svoje pare unutar neformalnih i često tajnih finansijskih krugova preko kojih distribuišu finansijske resurse, koriste i privilegije. Na taj način pothranjuju solidarnost i interese na kojima se održavaju i koji često imaju transnacionalne dimenzije.⁴

Pored toga, postoje pouzdane analize koje su pokazale da partije teže da se međusobno dogovore o svemu onome što je za njih od suštinskog značaja kao birokratskih aparata nacionalnog i političkog sistema. Jedan zapažen primer jeste impozantno

2 Videti R. Dahl /1989/: *Democracy and Its Critics*, New Haven, Yale University Press; R. Aron /1965/: *Démocratie et totalitarisme*, Paris, Gallimard.

3 Videti L. Sklair /2001/: *The Transnational Capitalist Class*, Oxford, Blackwell; L. Gallino /2009/: *Con i soldi degli altri, Il capitalismo per procura contro l'economia*, Torino, Einaudi, str. 123-40.

4 Videti N. Luhmann /1971/: *Politische Planung*, Opladen, Westdeutscher Verlag, posebno na str. 9-45, 53-89.

samofinansiranje partija: finansiranje koje izmiče svakoj normativnoj regulaciji, kontroli i sankciji. Na primer, pomislite samo, da u Italiji javni troškovi za finansiranje partija nadmašuju troškove za zdravstvo koji su impozantni. A ta kolektivna solidarnost omogućava celini partija konkurenciju sa ostalim subjektima „korporativne poliarhije”. U Italiji se radi o organizacijama koje nije preterano nazvati „kva-zi-državnim”, kao što su mafija, kalabrijska „n'drangeta”, napuljska „comorra”, rimska crkva, najmoćnije banke, velika industrija, dileri droge, „tajne službe”. Na istoj tala- snoj dužini sa ovim „javno-privatnim” subjektima, većina partija dela van formalnog političkog sistema i, ponekad, protiv pravnog uređenja države. Setite se – i dalje se radi o Italiji – veoma guste mreže javnih tendera koji predstavljaju izvor milijard- derske korupcije i podmićivanja političkih lidera, javnih funkcionera i menadžera (*managers*) visokog nivoa.

Kao što su tvrdili Alan Wolfe⁵ i Norberto Bobbio,⁶ u savremenim demokratija- ma žive zajedno strukture jedne „dvostruke države”. Reč je o dvostrukoj državi u tom smislu da pored jedne vidljive države u zapadnoj demokratiji postoji jedna „nevidljiva država”, neka vrsta pozadine nedokučive za demokratske formalnosti. Bobbio ukazuje na jedno posebno područje nevidljivosti vlasti: to je dvostruka isprepletenost između nacionalne politike i svetske ekonomije. Na poseban način u Italiji, politička klasa obavlja ogromnu „nevidljivu vlast” putem neposrednog ili posrednog rukovođenja ekonomskim aktivnostima koje zaista izmiču kontroli i nadzoru administrativne i redovne jurisdikcije. Ti skriveni postupci tiču se velikog broja funkcija povezanih sa hiljadama ustanova koje zavise od javnih uprava, a posebno od pokrajina, regija i opština. Na taj način politička klasa uslovljava urbanističke projekte gradova, upravu zdravstvenih službi, ustanove za socijalno staranje i pomoć, kredit preduzeća, trgovini sa inostranstvom i čak upravljanje pravosuđem.

Što se tiče sposobnosti demokratskih birača da procene političko nadmetanje i da izaberu elitu dostojnu da vrši državne funkcije, ona je veoma nesigurna. Čak i u odnosu na najjednostavnija i najprivlačnija *issues* – zagađivanje životne sredine, rata, kaznenog sistema, zatvora, nuklearne energije, distribucije vode, itd. – javno mnjenje i prema tome politički konsenzus teško da se zasnivaju na kontrolisanim informacijama i na racionalnoj proceni. Kompleksnosti tih pitanja pridružuje se barijera instrumenata masovne komunikacije, a pre svega Televizija. Ono što ostaje jeste sloboda „negativnog” glasa, u smislu da je birač slobodan da učestvuje ili ne učestvuje na izborima i da izrazi preferencijalni glas. Ali birači nisu ti koji odlučuju o pitanjima koja treba da im se podnesu na procenu: neko pre njih i umesto njih od- lučuje šta treba podneti za odluku, a šta, naprotiv, ostaviti za tajne dogovore, elimini- šući na taj način svaki rizik za institucionalnu destabilizaciju. Nalazimo se dakle, po mom mišljenju, u prisustvu jednog režima koji se može nazvati „postdemokratska teleoligarhija”: jedna postdemokratija u kojoj velika većina građana ne „odabira” i ne „bira”, već ignoriše, čuti i sluša.⁷

5 Videti A. Wolfe /1977/: *The limits of Legitimacy: Political Contradictions of Contemporary Capitalism*, New York, The Free Press.

6 Uporedi N. Bobbio /1984/: *Il futuro della democrazia*, Torino, Einaudi, str. 16-8, 75-100.

7 O toj temi videti C. Crouch /2003/: *Postdemocrazia*, Roma-Bari, Laterza.

Javno mnjenje unutar jedne države ne raspolaže izvorima informacija nezavisnim od nacionalnog i međunarodnog telekratskog sistema. Lokalne televizije su povezane sa velikim međunarodnim strukturama multimedijalne industrije. Transnacionalne *corporations* koje imaju monopol na televizijskim stanicama većinom su ustoličene u Sjedinjenim Državama i sve pripadaju OCSE-u: između ostalih to su, Aol-Time-Warner, Disney, Bertelsmann, Viacom, Tele-Communications Incorporated, News Corporation, Sony, Fox. Reklamne emisije šire po čitavom svetu jako sugestivne simbolične poruke koje veličaju bogatstvo, potrošnju, spektakl, nadmetanje, uspeh, čari ženskog tela. „Subliminalne” emisije stimulišu porive za sticanjem jednog jako konzervativnog političkog stanovišta i inspirisanog vrednostima kapitalističke ekonomije koja je već dominantna na globalnom nivou. Zahvaljujući televiziji ekspanzija industrijske proizvodnje i potrošnje ne samo da podstiče strategije političkih elita na vlasti, već gospodari i kolektivnom imaginacijom: to je jedan dubok i generalizovan konformizam koji utiče na životni ritam, izbor vrednosti i političke naklonosti velike većine građana. Bobbio je tvrdio da je svemoć televizije prouzrokovala inverziju odnosa između građana kontrolora i kontrolisanih građana: ograničena manjina partijskih funkcionera i izabaranika kontrolišu mase birača a ne obrnuto.⁸ Postoji još jedan uzrok političkoj podređenosti građana: to su *opinion polls*. Pod prividom naučne preciznosti „ankete” se koriste ne za analizu, već za manipulaciju takozvanim „javnim mnjenjem”. Agencije za ispitivanje javnog mnjenja, u službi najuticajnih elita, beleže odgovore javnosti u svoje upitnike i zahvaljujući televiziji utiču na javno mnjenje preko selektivnog objavljivanja rezultata anketa.

Postklasična doktrina demokratije došla je dotle da je tvrdila da pojam „predstavništva” čuva neki smisao samo kao društvena podela rada. Kelsen je čak stigao do te mere da je tvrdio da Parlament predstavlja narod na način koji se ne razlikuje od onog kako, prema monarhističkoj doktrini, nasledni vladar ili funkcioneri koje je on postavio predstavljaju narod, naciju ili državu. U modernoj demokratiji volja izvršne vlasti – parlament je u suštini već lišen autonomnih funkcija – stvarno zauzima mesto navodne volje „suverenog naroda”, dok narodna suverenost nije više ništa nego jedna „totemska maska”.⁹ Prema realističkom gledištu savremene „postdemokratije”, „predstavnici” su u stvari birokrate i *managers* koji „predstavljaju” birače samo u smislu da oni rade nešto umesto njih, nešto za šta pojedini birači nemaju nadležnost, finansijska sredstva ili mogućnost da to urade. U tom smislu demokratska uređenja se razlikuju od despotskih ili totalitarnih uređenja samo po većoj složenosti procedura za imenovanje elita i po promenama u vremenu parlamentarnih većina i manjina. Ali smenjivanje elita na vlasti ne povlači za sobom stvarnu promenu političkih ciljeva kojima se teži i garantovanih ekonomskih interesa. Ekonomsko-političke elite su snažno uslovljene stranačkim interesima, međunarodnim strategijama i globalnim ciljevima velikih sila.

U svojim analizama Bobbio je demokratiju shvatao kao skup proceduralnih pravila čije poštovanje garantuje minimalan politički sadržaj: pravnu zaštitu građanskih

8 Uporedi N. Bobbio /1990/: *Lutopia capovolta*, Torino, La Stampa, str. XV.

9 Uporedi H. Kelsen /1945/: *General Theory of Law and State*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press.

sloboda, pluralitet partija i periodičnost izbora.¹⁰ Bobbio se nije samo odrekao iscrpne odbrane demokratskih institucija, već je priredio oštar katalog „neispunjenih obećanja” moderne demokratije. Između ostalog ukazao je na paralizu narodnog samoopredeljenja izazvanu nezadrživom ekspanzijom javne birokratije; na intelektualnu anatomiju ljudi koju ugrožava kulturna industrija; na socijalnu jednakost ometanu trajanjem kapitalističkih oblika proizvodnje; na transparentnost političkih oblika onemogućenu uplitanjem partija u sektore ekonomije i javnog informisanja.

Sa svoje strane, Niklas Luhmann je tvrdio da politički konsenzus građana postaje sve slabiji. Biračka procedura, zasnovana na principima većine glasova, jednakosti glasa i njegove tajnosti nije izražavala takozvanu „volju naroda”, niti je omogućavala da se izaberu najbolji i najkompetentniji ljudi. Njena funkcija bila je sada već samo ona da neutrališe i učini čisto formalnom ulogu birača, omogućujući im da izraze svoju volju samo jednim „da” ili jednim „ne” prema veoma uopštenim i malom broju mogućih izbora. Na taj način birači su se uključivali u jednu samoobavezujuću proceduru koja omogućava elitama na vlasti da smatraju razumljivom samu po sebi narodnu podršku sopstvenih odluka. Takozvani demokratski konsenzus je već bio instintucionalna fikcija, jedna ritualna formula ideološkog opravdanja politike, a svakako ne traženje stvarnog konsenzusa zasnovanog na stvarnim ubeđenjima građana.¹¹

Po mom mišljenju analize Kelsena, Bobbio-a, Luhmanna, uprkos njihovom realizmu i oštrini, nisu dovoljne pred globalnim izazovima koje su poslednjih decenija lansirali teleinformatička revolucija, procesi ekonomsko-finansijske globalizacije i koncentracija međunarodne političke vlasti u rukama nekih zapadnih supersila. Posebno su Sjedinjene Države koristile svoju vojno-političku supermaciju za pokretanje niza agresorskih ratova – od Zalivskog rata 1991 do agresije na Srbiju 1999., na Avganistan 2001., na Irak 2003. i Libiju 2011. godine. Jasno je, po mom mišljenju, da agresorski ratovi čine sve neverovatnijim očuvanje delikatnih mehanizama demokratskih procedura, kako u napadnutim zemljama tako i u državama agresorima. U zemljama agresorima demokratiju u stvari zamenjuje veoma „delotvornije” vršenje vlasti, jer se koncentriše u rukama stručnjaka bez moralističkih skrupula, sposobnih za beskrupuloznu upotrebu finansijskih i ekonomskih resursa i iznad svega odlučnih da ozbiljno ograniče pravo građana na slobodu. Takođe se ne može zanemariti činjenica da rat protiv *global terrorism*, u čije ime se koristi sila i guši sloboda, sam širi teror masakriranjem nevinih osoba sredstvima za masovno uništenje.¹²

Nema sumnje da se nalazimo pred znatnim gubitkom evolutivnog kapaciteta demokratskih institucija. Bar u poslednja dva veka, njihova evolucija pokazivala je konstantan progres: od revolucionarnih osvajanja ljudskih prava do opšteg prava glasa i političkih prava, i zaštite socijalnih prava u okviru *Welfare state*. U aspiracijama progresivaca – tu posebno mislim na Thomasa H. Marshalla – ova evolutivna parabola postepeno bi dovela do socijalizma, to jest, do jedne demokratije zasnovane

10 Uporedi N. Bobbio /1984/, *op. cit.*, posebno na str. 3-31.

11 Uporedi N. Luhmann /1972/: *Rechtssoziologie*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt, it. prev. /1977/: *Sociologia del diritto*, Roma-Bari, Laterza, str. 82-3, 260-1.

12 Napisao je Yadh Ben Achur: „*Le terroriste est en fait un terrorisé*” (Y. Ben Achour /2003/: *Le rôle des civilisations dans le relations internationales*, Bruxelles, Bruylant, str. 240).

na ekonomsko-socijalnoj jednakosti građana i na nestanku društvenih klasa. Ali ta evolucija se definitivno prekinula tokom poslednjih decenija. Globalizacija je grubo dovela u krizu *Welfare state* i favorizovala je obrazovanje režima koji su, mada još uvek mašu zastavom „demokratije”, u stvari elitističke, tehnokratske i represivne oligarhije. To su režimi koji su orijentisani na čistu ekonomsko-političku delotvornost, na blagostanje dominantnih klasa i na diskriminaciju siromašnih građana, a posebno imigranata, koji se, neretko, tretiraju i iskorišćavaju kao sluge ili robovi.

2. SUTON SOCIJALNE DRŽAVE I DVA POJMA „BEZBEDNOSTI“

Kao dodatak onome što sam do sada tvrdio, ne može se izbeći priznanje da je i demokratski model socijalne države ili *Welfare state* danas u krizi u najvažnijim zapadnim zemljama. Najviši nivo koji je na Zapadu dostigao neki politički sistem u pokušaju da demokratski uredi ekonomsko-socijalne odnose i da smanji nesigurnost jeste bez sumnje *Welfare state*. Osnovne slobode, *habeas corpus*, privatnu svojinu, odgovornu autonomiju, opšte pravo glasa i uopšte uzevši politička prava već je formalno garantovala pravna država liberalno-demokratskog tipa. Ali počevši od tridesetih godina dvadesetog veka, socijalna država je pokušala da ode dalje od liberalno-demokratske pravne države štiteći takozvana „socijalna prava”: pravo na rad, pravo na školovanje i pravo na zdravlje, pored niza javnih usluga kao što su socijalno osiguranje i socijalna pomoć. Može se reći da je socijalna država preuzela na sebe rizike – i otuda nesigurnost i strah – usko povezane sa tržišnom ekonomijom zasnovanoj na ugovornoj logici koja pretpostavlja ekonomsko-socijalnu nejednakost pojedinaca i reprodukuje je bez ograničenja.

Danas se mnogi slažu da socijalna država prolazi kroz tešku krizu zbog procesa ekonomske i političke transformacije koji se pojavljuju pod imenom globalizacije. Autori kao Urlick Beck, Loïc Wacquant, Luciano Gallino, Joseph Stiglitz, Robert Castel¹³ priznali su da je globalizacija označila trijumf tržišne ekonomije povećavši za nekoliko decenija globalnu količinu proizvedene robe i prema tome ukupno bogastvo. Dvehiljadite godine interni bruto proizvod planete bio je 42.000 milijardi dolara, sedam puta veći nego 1950. godine. Sa druge strane, globalizacija je povećala razlike između bogatih i siromašnih zemalja: danas 20 najbogatijih osoba raspolažu ukupnim bogastvom koje je jednako onome čime raspolaže milijarda najsiromašnijih.¹⁴

Što se tiče krize *Welfare statea*, obaveza opsežnog niza socijalnih rizika sve više se stavlja na teret pojedinih građana, umesto na zajednicu, u skladu sa pristupom usmerenim na privatizaciju rizika i nesigurnosti. Tu se radi o jednom pristupu u isto vreme individualističkom i autoritarnom sve udaljenijem od vrednosti demokratije, u svim

13 Videti U. Beck /1997/ : *Was ist Globalisierung?*, Frankfurt a.M., Suhrkamp; U. Beck, D. Zolo /1999/ : *What is Globalisation? Some Radical Questions*, www.cc.nctu.edu.tw/~cpsun/zolobeck.htm; L. Wacquant /1999/ : *Les prisons de la misère*, Paris, Editions Raisons d'Agir; L. Gallino /2000/ : *Globalizzazione e disuguaglianze*, Roma-Bari, Laterza; J. Stiglitz /2002/ : *Globalization and its Discontents*, New York, W.W. Norton & Company; R. Castel /2003/ : *L'insécurité sociale*, Paris, Seuil.

14 O toj temi videti L. Gallino /2009/ : *op.cit.*, str. 5-26.

njenim koncepcijama. Ova privatizacija rizika posebno važi za zdravstvo, obrazovanje, rad i penzije, za sektore u kojima usluge javnog budžeta u mnogim zapadnim zemljama teže progresivnoj restrikciji.

U međuvremenu novi „globalni” ratovi, nestabilnost tržišta, demografske promene, velike migracije i evolucija proizvodnih sistema najbogatijih zemalja doprineli su da dođe do smanjenja naknada za rad i rasprostranjene nestabilnosti ugovornih odnosa. Globalno nadmetanje nameće kriterijume konkurencije pre svega u području najslabijih proizvodnih faktora, počevši od radne snage. U prisustvu povećane konkurencije, preduzeća teže da se oslobode skoro celokupnog broja tradicionalno zaposlenih radnika u korist „fleksibilnih” radnih usluga – na određeno vreme, sa delimičnim radnim vremenom ili dobijenih preko agencije ili zadruga za zapošljavanje – koje omogućavaju korišćenje najmanje moguće količine radne snage po jedinici proizvoda.

Rastuća „fleksibilnost” rada dovodi do slabljenja celokupnog aparata demokratskih zaštita koje su do sada garnatovale radnicima i njihovim porodicama: penziju, otpremninu, lečenje, trudnoću i tako dalje. Tehnike fleksibilizacije teže da pridaju zavisnom random odnosu jednu dimenziju čistog privatnog prava. Njen sve više „atipičan” karakter odvaja zavisnog radnika od svake kolektivne dimenzije. Sindikalna zaštita postaje problematična, zajedno sa samom mogućnošću javne regulacije radnih odnosa: konačni rezultat koji se ocrtava jeste čisto pojedinačno ugovaranje između poslodavca i radnika pojedinca.¹⁵

Opšta posledica koja iz toga proizlazi jeste težnja da se demokratske institucije resorbuju unutar šeme „čiste liberalne države” ili „društva privatnog prava”. Nove parole se nalaze svuda: privatizacija, potčinjenost svih radnika – javnih i privatnih – pravilima najamnog radnog odnosa, smanjenje svakog javnog snabdevanja ako nije motivisano apsolutnom nužnošću, napuštanje politike pune zaposlenosti i prema tome podrške pravu na rad, slabljenje socijalne zaštite u korist starih i hendikepiranih lica.

Naravno sve to produbljava razliku između ekonomski obezbeđene srednje klase i šarolikog uzorka obespravljenih subjekata: od siromašnih penzionera do beskućnika, prostitutki, narkomana, bolesnih od SIDE, bivših zatvorenika, duševno obolelih, legalnih i ilegalnih doseljenika iz zemalja van Evropske zajednice, Roma i tako dalje. Iz toga proizilazi dalja fragmentacija društvenog tkiva, pre svega u smislu demotivacije građanske angažovanosti i slabljenja osećanja pripadnosti. A rastuće očekivanje sigurnosti usmerava strah ka rasprostranjenom zahtevu za nemilosrdnom represijom „zlih” i za autoritarno obavljanje vlasti protiv opasnosti od nereda i anarhije.

U mnogim zemljama svemu ovome se pridružuje antagonizam između stanovništva zapadnih zemalja i rastućih masa doseljenika koji potiču iz nerazvijenih kontinentalnih područja sa visokim demografskim rastom. Radi se o veoma slabim subjektima ali koji, po cenu života, vrše snažan pritisak da u uđu i budu prihvaćene u zapadnim zemljama uz ravnopravan tretman. Odgovor od strane državljana ugroženih ovim „kosmopolitskim” pritiskom izražava se bilo odbijanjem ili nasilnim proterivanjem imigranata, bilo negacijom njihovih svojstava kao građanskih subjekata,

15 Videti G. Gareffi, M. Korzeniewicz, R.P. Korzeniewicz /1994/: *Commodity Chains and Global Capitalism*, Westport, Greenwood Press.

bilo pravnom i političkom diskriminacijom prema „varvarskom osvajaču”. Ovaj sukob ispisuje i čini se da mu je suđeno da ispiše neke od najbolnijih stranica državne i političke istorije zapadnih zemalja, počevši od Italije.

3. OD DEMOKRATSKE DRŽAVE DO KAZNENOG DRUŠTVA

Trijumf tržišne ekonomije nije samo doveo do krize demokratsku državu u njenom obliku *Welfare state*: uplela je u to čitavo iskustvo zapadnih liberaldemokratskih institucija. Termin „bezbednost” sve manje se povezuje sa pojmovima društvene pripadnosti, solidarnosti, prevencije, pomoći, jednom rečju sa sigurnošću podrazumevanom kao demokratska garancija svima da provode život zaštićeni od siromaštva, bolesti, od aveti jadne i nemoćne starosti, prerane smrti. Radi se o jednom drastičnom prelazu od koncepcije bezbednosti kao priznanja identiteta osoba i njihovog učešća u društvenom životu na koncepciju sigurnosti shvaćenu kao policijska zaštita pojedina od mogućih činova agresije i kao represija i kažnjavanje devijantnosti.

Zygmunt Bauman, u svom radu *Liquid Fear*, tvrdio je da se u vreme globalizacije bezbednost unutar država sve više koncipira kao „individualna bezbednost” na bazi pretpostavke – velikim delom zasnovane na iskrivljenim tumačenjima statističkih podataka – da se nalazimo pred konstantnim rastom kriminaliteta.¹⁶ „Kultura kontrole” koncentriše se na odbranu teritorije, na militarizaciju gradova i pojedinih stambenih rezidencija, na stavljanje pod starateljstvo nekih društvenih kategorija smatranih „opasnim”, na upotrebu privatnih čuvara i strogo kažnjavanje.¹⁷ Procesima globalizacije odgovara u većini zapadnih zemalja (i nekim latinoameričkim zemljama, kao Brazil, Jamajka i Meksiko, koje su sledile njihov primer) duboka transformacija kaznenih i represivnih politika: transformacija za koju je Loïc Wacquant skovao izraz „od socijalne države do kaznene države”.¹⁸

U velikom delu zapadnih zemalja kaznena administracija teži da zauzme prostore koji su ostali slobodni posle institucionalne demobilizacije opsežnih oblasti političkog, socijalnog i ekonomskog života *Welfare statea*. Zapadne zemlje daju sve veći značaj policijskoj kontroli lica i oružanoj borbi protiv kriminaliteta. To čine u znak kaznene ideologije *Zero tolerance*, koja se afirmisala u Sjedinjenim Državama i koju je zatim globalizacija brzo proširila u mnoge zapadne zemlje. Predmet minuciozne kontrole teritorije i krute represije su devijantna ponašanja, i od neznatnog značaja, marginalnih subjekata koji se ne prilagođavaju društvenom konformizmu i koji se stoga smatraju krajnje odgovornim za nered i nesigurnost. Jedan egzemplaran primer predstavljaju krivične i penitencijarne politike koje se sprovode u Sjedinjenim Državama poslednjih trideset godina. Američka supersila zauzima prvo mesto kako u borbi protiv kriminaliteta, tako u hapšenju sve većeg broja zatvorenika (samo se

16 Videti Z. Bauman /2006/: *Liquid Fear*, Cambridge, Polity Press; Z. Bauman /1998/: *Globalization. The Human Consequences*, New York, Columbia University Press.

17 O toj temi videti D. Garland /2001/: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford, Oxford University Press.

18 Videti L. Wacquant /1999/: *op. cit.*, *passim*.

Ruska federacija približava američkim kvotama). Kao što je poznato, ovom primatu se pridružuje uporna primena smrtna kazna. Od 1980. do danas osuđenička populacija u Sjedinjenim Državama se više nego utrostručila dostižući 2007. godine cifru od 2.300.000 zatvorenika. Stopa lišavanja slobode je najviša u svetu: 753 uhapšenih na 100.000,¹⁹ sedam puta više nego u Italiji.

Ovi podaci se ukazuju još značajnijim ako se uzme u obzir da u Sjedinjenim Državama zatvorenici predstavljaju samo trećinu populacije izložene krivičnopravnoj kontroli. Naime, ima preko četiri miliona građana podvrgnutih alternativnim merama *probation* i *parole*, a to ukupno dovodi do preko šest miliona osoba u odnosu na koje se primenjuje neka krivična sankcija radi „smanjenja straha” u zemlji slobode.

Svemu ovome treba dodati da je u Sjedinjenim Državama u toku težnja za privatizacijom zatvora. To je takozvani *correctional business*, čiji je poslovni obim pokazao ekspanzionizam i čija struktura je poprimila karakteristike jedne „multinacionalne kompanije zatvorskih rešetki”, proširujući se na zemlje kao Velika Britanija, Australija, Izrael i Čile. U Sjedinjenim Državama, u sve većem broju privatnih kaznenih ustanova, od kojih se mnogima određuje vrednost na berzi, danas je zatvoreno preko tri stotine hiljada zatvorenika, što otprilike odgovara petini ukupne zatvoreničke populacije. Logika ovog privrednog preduzeća je očigledno profit i to u značajnoj meri utiče na kvalitet zatvorskog tretmana: već je u potpunosti napušten model zatvora kao mesta za „prevaspitanje” i „resocijalizaciju”. Kaznionice su ljudske deponije koje, kao i smetlišta, imaju zadatak da onesposobe i unište devijantne subjekte, kako to zahteva rasprostranjeni pravdoljubivi i osvetoljubivi žar – setite se samo impozantnog fenomena *Victim's Rights Movement* – koji danas slavi terapeutske vrline zatvora i smrtna kazna.²⁰

4. BEZBEDNOST I SLOBODA

Pred ovom alarmantnom panoramom javlja se pitanje: šta učiniti? Šta učiniti u Italiji, u Evropi, u svetu? Šta učiniti u Ruskoj federaciji? Šta mogu da učine progresivne snage u prisustvu „postdemokratskog” skretanja koje nascrće na ceo Zapad, koje širi siromaštvo, nesigurnost i strah i pribegava okrutnim represivnim strategijama uključujući smrtnu kaznu? Odgovor je dramatično težak i ja svakako nisam u stanju da pokušam da dam neki adekvatan odgovor. Štaviše ne poričem svoj pesimizam. Lično smatram da je pesimizam moralna dužnost, čin hrabrosti. Delim mišljenje Oswalda Spenglera koji je tvrdio da je „optimizam kukavičluk”.²¹

Jednostavno ću reći da je po mom mišljenju prvi zadatak nekog progresivnog pokreta svesnog problema koje su prouzrokovali procesi globalizacije, jeste taj da okrene

19 Navedena stopa lišenih slobode utvrđena je 31.12.2008. godine (izvor: http://www.kcl.ac.uk/depta/law/research/icps/worldbrief/wpb_country.php?country=190).

20 O temi zatvora kao instrumentu isključenja i imobilizacije upoređi Z. Bauman /1998/: *Globalization: The Human Consequences*, Cambridge, Polity Press; pored toga videti T. Mathiesen /1990/: *Prison on Trial: A Critical Assessment*, London, Sage.

21 Videti O. Spengler /1919-22/ : *Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*, 2 voll., München, Beck.

leđa kodeksu marksističkih izvesnosti, ali ne odustajući od opšte vizije sveta koju nam je marksizam ostavio u nasleđe. Kao što je Norberto Bobbio²² napisao, marksizam nas je naučio da posmatramo ljudsku istoriju sa tačke gledišta ugnjetavanih i da ostavimo po strani politički moralizam u korist jednog realističkog i konflitualističkog izbora.

Trebalo bi, pre svega, pokušati da se sačuvaju neke vrednosti i neka ljudska prava koja su danas među najugroženijima: prvenstveno socijalna prava i „nova prava” kao što su, između ostalih, prava stranaca doseljenika, pravo na životnu sredinu, pravo na vodu, pravo da ne budemo podvrgnuti torturi i degradirani od strane „pravde” država, pravo na mir i, ne poslednje, pravo na život koje danas brutalno gaze terorizam zapadnih agresorskih ratova i isto tako nasilan i teroristički odgovor napadnutih. Pored toga radilo bi se o otporu neoliberalnom pokušaju da uništi i poslednje ostatke *Welfare statea*, pokušavajući da se diskriminatorna logika tržišta podredi logici *statusa* subjektivnih prava i njihovoj zaštitnoj i „ohrabrujućoj” logici. Ovo bi mogla biti pretpostavka svakako ne da se ponovo povrate klasične ili postklasične forme demokratije – cilj sada već nedostizan – već da se bar ponovo uspostavi neki minimum autonomije pojedincima i neko osećanje solidarnosti unutar zajednice u kojoj žive. Drugim rečima, radilo bi se o vraćanju pozitivnog značenja kako bezbednosti tako i slobode, uzimajući u obzir da bezbednost i sloboda ne mogu preživeti van političkih struktura koje bi se, u isto vreme, oslanjale na individualnu autonomiju i društvenu solidarnost, na identitet državljana kao nosioca subjektivnih prava i na njihove veze pripadnosti zajednici u koju su politički i kulturno uključeni. Ovaj izbor bi zahtevao prevazilaženje i retorike društvene jednakosti i kosmopolitskog mita o političkoj unifikaciji sveta uz posledicu poništavanja samog pojma državljanstva i etničkog identiteta.

Klasična ideja „društvene jednakosti” teško da se može predložiti unutar modernih postindustrijskih društava. Stešnjeni između potrebe za identitetom i rastućom homologacijskom presijom koju proizvode sredstva komunikacije i tržište, pojedince izgleda da privlači neka vrsta „potrebe za nejednakošću”, težnja da ostvare i proglase sopstvenu različitost. A to čine ne da bi nužno postigli privilegovan položaj, već da bi na neki način ostvarili sopstvenu slobodu pred barijerom konformizma. Iznad svega među najmlađima postoji suštinska bojazan da ne budu svoji, da ne budu niko, da promaše kao ljudska bića. Ono za čim nove generacije osećaju potrebu međutim nije prosto „negativna” sloboda, sloboda da ih ne sprečavaju spoljne prisile, prema formuli teorije Isaiaha Berlina.²³ Teži se za nečim višim i različitim: svako bi hteo da oblikuje profil sopstvenog života. Svako bi hteo da njegova sudbina bude rezultat sopstvenog plana na sebi samom, a ne tuđeg plana. Hteo bi da kontroliše svoje saznanje procese, svoja osećanja i svoje emocije.

Želim da zaključim dodajući, protiv kosmopolitske utopije *à la* Bauman ili *à la* Habermas, da individualna autonomija ne isključuje već podrazumeva osećaj pripadnosti nekoj posebnoj društvenoj i kulturnoj grupi. Nema autonomije i slobode bez korena u specifičnosti neke teritorije, bez intelektualne, sentimentalne i emotivne

22 Uporedi N. Bobbio /1955/: *Politica e cultura*, Torino, Einaudi, p. 281.

23 Videti I. Berlin /1969/: *Two Concepts of Liberty*, -in: I. Berlin, *Four Essays on Liberty*, Oxford, Oxford University Press.

identifikacije sa nekom istorijom, kulturom, jezikom, zajedničkom sudbinom. I nema sigurnosti već disperzije i samoće bez solidarnosti, zajedničkog učešća, osećaja homogenosti, neke spontane intimnosti u društvenim odnosima. Samo onaj koji raspolaže čvrstim korenima identifikacije priznaje tuđi identitet, poštuje razliku, traži dijalog sa drugima, zazire od svakog fundamentalizma i dogmatizma, i siguran je da susret dve različite kulture i civilizacije planete nije samo uslov mira već i evolutivno blago nezaobilazno za ljudsku vrstu.

preveo Zoran Katanić

LITERATURA

- Aron R. /1965/: *Démocratie et totalitarisme*, Paris, Gallimard
- Bauman Z. /1998/: *Globalization. The Human Consequences*, New York, Columbia University Press
- Bauman Z. /1998/: *Globalization: The Human Consequences*, Cambridge, Polity Press
- Bauman Z. /2006/: *Liquid Fear*, Cambridge, Polity Press
- Beck U. /1997/: *Was ist Globalisierung?*, Frankfurt a.M., Suhrkamp
- Beck U., Zolo D. /1999/: *What is Globalisation? Some Radical Questions*, www.cc.nctu.edu.tw/~cpsun/zolobeck.htm
- Ben Achour Y. /2003/: *Le rôle des civilisations dans le relations internationales*, Bruxelles, Bruylant
- Berlin I. /1969/: *Two Concepts of Liberty*, -in: I. Berlin, *Four Essays on Liberty*, Oxford, Oxford University Press
- Bobbio N. /1955/: *Politica e cultura*, Torino, Einaudi
- Bobbio N. /1984/: *Il futuro della democrazia*, Torino, Einaudi
- Bobbio N. /1990/: *L'utopia capovolta*, Torino, La Stampa
- Castel R. /2003/: *L'insécurité sociale*, Paris, Seuil
- Crouch C. /2003/: *Postdemocrazia*, Roma-Bari, Laterza
- Dahl R. /1989/: *Democracy and Its Critics*, New Haven, Yale University Press
- Gallino L. /2000/: *Globalizzazione e disuguaglianze*, Roma-Bari, Laterza
- Gallino L. /2009/: *Con i soldi degli altri, Il capitalism per procura contro l'economia*, Torino, Einaudi
- Gareffi G., Korzeniewicz M., Korzeniewicz R.P. /1994/: *Commodity Chains and Global Capitalism*, Westport, Greenwood Press
- Garland D. /2001/: *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*, Oxford, Oxford University Press
- http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/worldbrief/wpb_country.php?country=190
- Kelsen H. /1945/: *General Theory of Law and State*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press
- Luhmann N. /1971/: *Politische Planung*, Opladen, Westdeutscher Verlag
- Luhmann N. /1972/: *Rechtssoziologie*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt, it. prev. /1977/: *Sociologia del diritto*, Roma-Bari, Laterza

- Mathiesen T. /1990/: *Prison on Trial: A Critical Assessment*, London, Sage
- Schumpeter J. /1987/: *Capitalism, Socialism and Democracy*, London, Allen and Unwin
- Sklair L. /2001/: *The Transnational Capitalist Class*, Oxford, Blackwell
- Spengler O. /1919-22/ : *Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*, 2 voll., München, Beck
- Stiglitz J. /2002/ : *Globalization and its Discontents*, New York, W.W. Norton & Company
- Wacquant L. /1999/ : *Les prisons de la misère*, Paris, Editions Raisons d'Agir
- Wolfe A. /1977/: *The limits of Legitimacy: Political Contradictions of Contemporary Capitalism*, New York, The Free Press

Danilo ZOLO

Università degli Studi di Firenze

IL TRAMONTO DELLA DEMOCRAZIA NELL'ERA DELLA GLOBALIZZAZIONE

RIASSUNTO

In questo saggio Zolo sviluppa una tesi fondamentale che ha sostenuto in numerosi suoi testi, apparsi in varie lingue, inclusa la lingua serba. Secondo Zolo il concetto di democrazia è ormai del tutto tramontato, anche se il termine <democrazia> è ancora molto usato in Occidente e non solo. Ma per democrazia oggi non si intende minimamente il modello „partecipativo“ della *agorà* e della *ecclesia*, risalente alla civiltà ateniese. E neppure accade che i partiti politici siano organizzazioni „rappresentative“ che trasmettono ai vertici del potere statale le esigenze e le aspettative del popolo. Per „democrazia“, sostiene Zolo, si intende ormai una società dominata dalla rivoluzione tecnologico-informatica e dallo strapotere delle *corporations* internazionali. Il potere politico ed economico-finanziario si è concentrato nelle mani di poche superpotenze e l'applicazione del diritto internazionale è ormai subordinato alla loro assoluta volontà militare. Salvo alcune eccezioni, la sovranità politica degli Stati nazionali si è molto indebolita. La funzione dei Parlamenti è stata limitata dal potere di varie burocrazie pubbliche, o da poteri legislativi sovrastanti, come è il caso dell'Unione Europea. Nello stesso tempo il potere esecutivo tende ad assumere una funzione egemonica, alterando la divisione dei poteri che era stata la caratteristica del *Rechtsstaat* eurocontinentale e svolgendo anche una vocazione penitenziaria che tende a soffocare la libertà di centinaia di migliaia di persone, molto spesso senza alcun serio motivo.

Parole chiave: democrazia, opinione pubblica, classe dirigente, potere finanziario, globalizzazione.